

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ І ЗМІСТУ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Обґрунтовуються теоретико-методичні підходи до формулювання універсальних та спеціальних визначень змісту та сутності механізму управління на основі дескриптивного та конструктивного підходів.

Необхідність створення нових категорій і понять або принципове уточнення змісту та сутності існуючих виникають у тому випадку, коли при обговоренні дослідниками або практиками певної предметної галузі діяльності людини виникають проблеми пояснення закономірностей функціонування та розвитку явища чи процесу.

З переходом до ринку у вітчизняних підприємств з'явилися проблеми управління матеріальними потоками. По-перше, вони стали самостійно виходити в навколишнє середовище, знаходити постачальників, споживачів продукції, засоби та шляхи транспортування сировини, матеріалів, готової продукції, формувати різного виду матеріальні запаси. По-друге, підприємства поступово міняють орієнтацію щодо управління забезпеченням матеріальними ресурсами спеціалізованих технологічних операцій на забезпечення матеріальними ресурсами бізнес-процесів, що формують ланцюги створення споживчої вартості товару. Для регулювання по-новому організованих матеріальних потоків необхідно створювати новий механізм, орієнтований на використання технологій нового наукового напрямку та функції менеджменту — логістики. Сутність і зміст цього механізму повинні обґрунтовуватися, на погляд автора, з урахуванням як методології наукових досліджень, так і практики господарювання.

Механізм як наукове й практичне поняття не є принципово новим. Він використовується в багатьох сферах наукової діяльності давно, де смисл відповідного терміну сприймається вже однозначно тими, хто має з ним справу. Але цього не можна стверджувати відносно економічної науки, хоча й не можна сказати, що термін "механізм" не вживався економістами. Його широко використовували і використовують як науковці, так і практики. Свого часу, напри-

клад, досить активно пройшли дискусії щодо з'ясування сутності, змісту, призначення поняття "господарський механізм". Звернемо увагу на те, що дискусії ці виникли в той момент, коли відчутним стало порушення впорядкованості, організованості народного господарства. Зовнішньою ознакою цих явищ стало падіння його ефективності та керованості. Для вирішення цієї проблеми необхідно було створити нові наукові засади впорядкування економічних процесів, в зв'язку з чим і виникла наукова дискусія, яка мала позитивні науково-практичні наслідки.

Аналіз публікацій [1 – 9 та інших], пов'язаних з різного виду механізмами, які функціонують в економічній сфері, дозволяє зробити висновок, що єдина методологія їх дослідження та формування поки що не створена, хоча існує позитивна тенденція пошуку узагальненого, системного визначення поняття "механізм" і в багатьох наукових працях автори дають йому власне тлумачення. Причому є дві ознаки, які супроводжують пояснення ними поняття "механізм". Перша — всі автори впевнені, що механізм — це складна, динамічна система. Друга — слово "механізм" майже завжди вживається з дієсловом, або дієслівним іменником, що фіксує факт реалізованої дії чи впливу, пов'язаних з впорядкуванням явища чи процесу. На думку автора, кількість публікацій, в яких тлумачиться поняття "механізм", дає уже підґрунтя для дискусії та пошуку шляхів розв'язання методологічних проблем.

Більш негативною для науки є друга тенденція у використанні терміну "механізм", а саме — коли вчені-економісти, вживаючи його в різних контекстах, не адекватних один одному, не турбуються про попереднє визначення сутності та змісту. Обстеження біля 50 публікацій (35% із них вишли друком до 1990 року, останні — після), в яких використовується термін "механізм" як ключове слово, дало такі результати. Автори біля 40% робіт не дають свого визначення поняттю "механізм", що негативно відбивається на результатах досліджень, можливостях використання їх висновків як для вирішення практичних проблем, так і для розвитку наукових досліджень.

До 1990 року біля 85% від загальної кількості публікацій були присвячені дискусіям щодо визначення сутності та змісту категорії "господарський механізм", що дало свої позитивні практичні результати. Після 1990 року використання терміну "механізм" в різних сферах дослідження розподіляється наступним чином: фінанси — 30%, процеси розвитку та інновацій — 25%, управління — 45% від загальної кількості обстежених публікацій. Навіть така приблизна оцінка наукових робіт, пов'язаних з дослідженнями економістами різних механізмів, показує,

що його необхідно вводити офіційно в науку і практику з визначенням змісту як на рівні високої абстракції, так і на рівні технологічного використання, тобто на такому рівні, який дозволяв би приймати конкретні рішення з його удосконалення, впровадження чи використання для впорядкування певної сфери: фінансів, інновацій, маркетингу, логістичних процесів тощо.

Актуальність наукового обґрунтування сутності та змісту поняття "механізм" в управлінні матеріальними потоками підприємства на засадах логістики обумовлена в першу чергу тим, що вони інтегрують всі інші його поточкові процеси, по-друге, — необхідністю прогнозування та впорядкування інших потоків, якими підтримується в ринковій економіці життєдіяльність підприємства як складної відкритої бізнес-системи. Ця необхідність відчувається на будь-якому з етапів її існування. На етапі зародження, початку руху відтворювальних процесів капіталу механізм надає початковий імпульс цьому руху. На етапі існування підприємства в стаціонарному режимі рух капіталу підтримується моніторингом цього режиму та при необхідності його корективами також за допомогою певного механізму управління. Без такого усвідомленого механізму неможливо забезпечити переходи відтворювального процесу капіталу з одного якісного рівня руху на інший (з більш складного на менш складний і навпаки; з екстенсивного до інтенсивного тощо).

Розуміння сутності та функцій механізму управління діяльністю підприємства в цілому й матеріальними потоками зокрема дозволяє своєчасно розв'язувати протиріччя у взаємодіючих елементах керуваної системи, забезпечувати її збереження та розвиток.

Узагальнення публікацій дозволило встановити певні передумови та вихідні позиції, що забезпечують результативність обґрунтування сутності механізму управління різними явищами та процесами в економічній сфері:

механізм складається з набору елементів, які, з одного боку, знаходяться в певних відносинах один з одним, з іншого — в певних відносинах з елементами системи іншого призначення та природи, на яку механізм впливає;

ефективність дії механізму залежить від:
а) адекватності його системі, на яку він впливає;
б) особливостей середовища реалізації цього впливу;
в) рівня розвитку його суттєвих характеристик;

важливими аспектами дослідження механізму являються: оцінка складу його елементів, зв'язків між цими елементами; оцінка характеру зв'язків (дія, вплив, сприяння, взаємодія, взаємосприяння) і перетворення їх характеру на рівень взаємосприяння;

будь-який механізм управління має "вхід — зовнішній імпульс" та "вихід — корисний результат". При проектуванні механізму необхідно забезпечити підбір таких його елементів та побудову такої їх взаємодії, щоб отримати найкращий результат на виході (необхідні значення всіх суттєвих параметрів з мінімальними витратами ресурсів, максимізацією коефіцієнта їх корисної дії);

поняття "механізм" доцільно визначати в парі з дієсловом, що характеризує певну дію (наприклад, механізм інвестування, механізм постачання, механізм збуту, механізм розвитку тощо);

механізми впорядковують не тільки процеси створення чи прогресивного розвитку чогось, а й процеси уповільнення, руйнування явищ тощо;

рівень організованості (впорядкованості) самого механізму обумовлює частина постійних та надійних зв'язків між його елементами;

гнучкість, адаптивність, надійність механізму — це специфічні характеристики можливостей неруйнівної зміни його організованості;

обґрунтування сутності та змісту механізму управління повинно виконуватися з дотриманням основних логічних правил: визначення будь-якого складного поняття через суміжні, чіткіше визначені та найближчі за змістом; доцільне виконання порівняння нового визначення з суміжними чи подібними поняттями, доведення обмеженості останніх та можливість відображення сутності явища чи процесу новою категорією чи поняттям;

поняття "механізм" необхідно визначити дескриптивно на рівні, який дозволяє за певними ознаками давати оцінку явищу в координатах "механізм — немеханізм", і конструктивно на рівні побудови самого механізму безпосередньо.

У зв'язку зі сказаним вище зазначимо, що для формулювання універсального поняття "механізм", яке може створити основу визначення поняття "механізм управління матеріальними потоками підприємства" доцільно уточнити, як узгоджуються між собою близькі за значеннями (часто вживані як синоніми) поняття "механізм", "система", "організація". На погляд автора, поняття "система" за своїм рівнем є більш узагальнюючим поняттям, ніж "механізм". Отже, знаходячись на більш високому рівні абстракції, воно і дозволяє описати сутність поняття "механізм". Це ми спостерігаємо явно чи неявно в усіх публікаціях. Ніхто з авторів, використовуючи термін "механізм", не сумнівається в тому, що він являє собою систему. Порівняння сутності та призначення понять "організація" й "механізм" показало складність однозначного трактування їх взаємозв'язку, обумовлену складністю визначення поняття "організація". Дослідники, по-перше, розглядають організацію як технологічне, економічне та соціаль-

не явища. По-друге, під організацією розуміють: а) процес; б) впорядкованість деякої системи; в) впорядкованість процесу; г) результати процесу впорядкування. У зв'язку з цим, поняття "механізм" можна пов'язувати з поняттям "організація" в аспектах існування її як технологічного, економічного та соціального явища. Тобто можна вважати, що існують технологічний механізм, економічний механізм, соціальний механізм. Але глибинна сутність поняття "механізм управління матеріальними потоками" більше пов'язана з визначенням організації як впорядкованості. Це поняття призначене для реалізації процесу, причому процесу впорядкованого. Іншими словами, механізм — це, з одного боку, — впорядкована (організована) певним чином система; з іншого — механізм як впорядкована система використовується для впорядкування процесу, що відбувається в керованій системі. Потреба в механізмі виникає з об'єктивної необхідності цілісного сприйняття та оцінки процесів і явищ.

У літературі існує безліч конкретних визначень поняття "механізм". Не вдаючись до глибокого аналізу якості, точності та технологічності цих визначень, на їх основі з використанням первинного тексту без суттєвих змін (лише за рахунок скорочення та виділення центральних смислових елементів) було виконано їх узагальнення, що дозволило виділити найбільш типові приклади, представлені в таблиці. В дужках подані номери джерел, з яких були взяті для аналізу визначення за списком (поданим в кінці статті).

В аналізі підходів різних авторів було виконано впорядкування матеріалів за ознаками універсальності, спеціалізації, дескриптивності та конструктивності визначення механізмів. Така багатоаспектність, за переконанням автора, є методично виправданою, оскільки тільки завдяки їй можна розвивати конструктивну наукову дискусію навколо цього поняття. Якщо універсальні визначення поняття "механізм" претендують на міждисциплінарний рівень, то спеціальні пропонуються для більш-менш обмежених типів конкретних задач. В дескриптивних визначеннях головна увага направлена на виділення ознак, що дозволяють, по-перше, відрізнити механізм від немеханізму, по-друге, — виконати класифікацію механізмів. Тобто ознаки дескриптивних визначень відображають існування механізму зовні, без відображення його структури та організації. Вони не є досить суворими, а тому мало придатні для формалізації механізму. В конструктивних — перелічуються конкретні більш-менш виважені елементи механізму, на їх основі можна розробити програму його створення чи удосконалення.

Таблиця

Приклади підходів до визначення поняття "механізм"

Універсальні	
Дескриптивні	Конструктивні
Сукупність усіх закономірностей, достатньо сталих умов, чинників, на які можна розраховувати, здійснюючи діяльність [7]	Взаємодіюче та взаємозалежне сплетіння у часі та просторі цілей, засобів, функцій, ланок і організаційних структур [8]
Спеціальні	
Дескриптивні	Конструктивні
Система впорядкованих певним чином дій [6]	Механізм управління потоковими процесами на підприємстві встановлює внутрішні зв'язки, контроль виконання і важелі впливу, охоплюючи ними діяльність усіх ланок логістичної системи [5]

Певний науковий інтерес, без сумніву, становить комплексний аналіз змісту універсальних та спеціальних дескриптивних визначень механізму і універсальних та спеціальних конструктивних визначень, наведених у таблиці. Як бачимо, в першому випадку під механізмом можна розуміти систему певним чином впорядкованих дій, деяких засобів впливу на певний об'єкт чи процес, визначених на основі сукупності діючих закономірностей його існування з врахуванням постійних умов та чинників їх реалізації. В другому випадку під механізмом можна вважати взаємозалежне та взаємодіюче сплетіння у часі та просторі методів реалізації ланками організаційних структур управління конкретних процесів впливу. При цьому якість механізму буде тим вищою, чим сильнішим буде взаємосприяння дій його конструктивних елементів.

Узагальнюючи сказане вище, пропонуємо такі визначення механізму. Дескриптивне універсальне: *система впорядкованих певним чином дій*. Конструктивне універсальне: *взаємодіюче та взаємозалежне сплетіння у часі та просторі функцій і інструментів різних методів впливу на елементи та взаємозв'язки керованої системи*.

Звідси стосовно матеріальних потоків підприємства можна запропонувати таке спеціальне дескриптивне визначення механізму: *організація впорядкування (збереження та розвитку) руху організованої сукупності елементів матеріальних потоків*.

Для формулювання спеціального конструктивного визначення механізму управління матеріальними потоками необхідно спочатку дати визначення матеріальному потоку. Пропонуємо такий варіант: *матеріальний потік підприємства — це складна організована у просторі й часі система подій, у якій фіксуються моменти зміни місця перебування та*

якості сировини і продукції на різних етапах технологічних процесів. Існування матеріального потоку підприємства підтримується через обмінні процеси з навколишнім середовищем.

Тоді механізм управління матеріальними потоками підприємства, побудований на засадах логістики (або логістичний механізм), — це система дії важелів впливу на елементи поточкових процесів, що спричиняє їх узгодження та упорядкування в усіх ланках логістичної системи. Структура логістичного механізму залежить від того, яка концепція побудови логістичної системи використовується підприємством: аналітична, технологічна, маркетингова, інтегральна чи комбінована. Якщо підприємство зорієнтоване на аналітичну концепцію, то важелями впливу будуть розраховані на основі математичних моделей показники функціонування окремих стадій існування матеріальних поточкових процесів. Якщо підприємство зорієнтоване на використання технологічної концепції, то важелями впливу будуть розраховані та скомплектовані в інформаційні бази системи часткових та інтегральних показників-характеристик окремих стадій існування матеріального потоку, інформаційного та програмного забезпечення їх розрахунку. При маркетинговій концепції поєднуються мікси маркетингу та логістики як важелі впливу на матеріальні потоки. Інтегрована логістика вимагає додатково до важелів попередніх концепцій використовувати для прийняття рішень результати векторної оптимізації логістичної системи в цілому за критеріями мінімізації обсягів оборотного капіталу, що функціонує у відтворювальних процесах підприємства.

Література: 1. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. — Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. — 276 с. 2. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика, организация. — Луганск: Изд. Вост.-укр. нац. унив., 2000. — 316 с. 3. Грецак М.Г., Гребешкова О.М. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. метод. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 104 с. 4. Дибя М.І. Регулювання в сучасній економічній системі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2000. — 220 с. 5. Доронина М.С., Шемяева Л.Г. Управление материальными и финансовыми потоками предприятий на основе логистического подхода // Вестн. Харьк. политехн. ун-та. "Научно-технический прогресс и эффективность производства". — 1999. — №90. 6. Кизим М.О. Механізми організації, стійкого функціонування і розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем. Авт. дис. на здобуття ступеня д.е.н. — Дніпропетровськ, 2001. — 36 с. 7. Медведев П.А. Экономико-математические методы в прикладных исследованиях и хозяйственный механизм. — М.: Изд. Моск. унив., 1982. — С. 112. 8. Минин Л.В. Хозяйственный механизм НПО. — К.: Техника, 1989. — 160 с. 9. Осипов Ю.М. Хозяйственный механизм государственно-монополистического капитализма: Монография. Изд-во Моск. унив., 1987. — 400 с.

УДК 336.6

**Кривоберець Б.І.,
Мірошниченко А.Б.**

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ РЕМОНТУ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

В статті розглянута існуюча в Україні система фінансування ремонту основного капіталу, розкриті методологічні прорахунки в її побудові та їх негативні економічні наслідки, визначені основні напрямки удосконалення системи.

У процесі функціонування основні виробничі фонди під впливом матеріального і морального зносу поступово втрачають свою споживну вартість. При цьому ця вартість не зникає безслідно, а передається готовому продукту в тій мірі, в якій вона разом зі споживною вартістю втрачає і свою мінову вартість [1, с. 178]. У результаті такі процеси викликають необхідність і створюють відповідну фінансову базу для простого відтворення засобів праці після їх повного зносу.

Але фізична природа всіх засобів праці і, в першу чергу, машинного обладнання, обумовлює нерівномірність матеріального (фізичного) зносу окремих їх конструктивних елементів (деталей, вузлів). У цих умовах, щоб засоби праці могли нормально функціонувати на протязі всього амортизаційного періоду, необхідно з тією чи іншою періодичністю замінювати їх зношені елементи новими або ж відновленими. У цьому саме й полягає технологічний зміст ремонтних робіт.

Оскільки при ремонтах основні базові елементи основних фондів не поновлюються, то ремонт засобів праці можна розглядати як найбільш ефективний шлях збереження найважливішої частини виробничого потенціалу суспільства при мінімально можливих витратах ресурсів. Саме це й обумовлює доцільність ремонту основних фондів. Необхідність в їх ремонті могла б відпасти тільки за умов створення таких засобів праці, в яких усі конструктивні елементи мали б більш-менш рівновеликі терміни зносу. На думку більшості фахівців, в сучасних умовах виробництво таких засобів праці, як правило, неможливе або ж економічно недоцільне.

Здійснення ремонтних робіт пов'язане з витратами порівняно значних коштів. Так, у колишньому Радянському Союзі на початку 70-х років на ремонт тільки машин і обладнання щорічно витрачалось більше 15 млрд. крб. [2, с. 3]. У США на той же час такі витрати становили більше 19 млрд. дол. [3, с. 33].

Стаття поступила до редакції
8.10.2002 р.

© Кривоберець Б.І., Мірошниченко А.Б., 2002